

**NUTQIY RIVOJLANISHDA KECHIKISH KUZATILGAN
BOLALARDA INDIVIDUAL KORREKSION YONDASHUVNING
SAMARADORLIGI**

Babajanova Dildora Xusimbayevna.

+998938660784 dildora1084@gmail.com.

ALFRAGANUS UNIVERSITY

Defektologiya yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Karimova Zulfiya Abduraxmanovna

*ALFRAGANUS UNIVERSITY pedagogika va psixologiya kafedrası
o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada nutqiy rivojlanishda kechikish kuzatilgan bolalarni aniqlash, ularni o'rganish hamda ularga nisbatan individual korreksion yondashuvni qo'llash usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, individual yondashuvning pedagogik, psixologik va logopedik jihatlari yoritilib, uning bolalar rivojiga ijobiy ta'siri ilmiy asosda bayon etiladi.

Kalit so'zlar: nutqiy rivojlanish kechikishi, individual yondashuv, korreksiya, logopedik ishlar, defektologik yordam, rivojlantiruvchi metodika

Kirish

Bolaning nutqiy rivojlanishi uning kognitiv, ijtimoiy va emotsional taraqqiyoti uchun muhim poydevor hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning kechikishi ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lib, bu muammo nafaqat ta'lim tizimi balki oilaviy va tibbiy muhitda ham o'z aksini topadi. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda nutqiy rivojlanishda kechikish kuzatilayotgan bolalar soni ortib bormoqda. Bu esa pedagogik jarayonda individual yondashuvga asoslangan korreksion ishlarni tashkil etishni taqozo etadi. Mazkur maqolada aynan shunday bolalarga yo'naltirilgan individual yondashuv uslublari, ularning samaradorligi va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, individual korreksion yondashuvda

bolaning nutqiy rivojlanishidagi kechikish darajasini aniq belgilash birlamchi ahamiyatga ega. Diagnostik bosqichda logopedik testlar, maxsus metodik kartochkalar, fonematik eshituvni aniqlashga qaratilgan mashqlar orqali bolaning hozirgi rivojlanish holati baholanadi. Bu ma'lumotlar asosida individual ta'lim-reabilitatsiya rejasi tuziladi. Reja har bir bolaning ehtiyojiga qarab moslashtiriladi va dinamik tarzda yangilanadi.

Korreksion ishlarda kognitiv rivojlanish bilan bog'liq mashg'ulotlar – ya'ni diqqatni jamlash, eslab qolish, mantiqiy fikrlash, tasniflash, sabab-oqibat bog'liqliklarini tushunishga doir topshiriqlar ham nutq bilan bog'liq faoliyatni kuchaytiradi. Chunki nutq faolligi bolaning umumiy aqliy rivoji bilan uzviy bog'liq.

Mashg'ulotlarda multimodal yondashuv – ya'ni eshitish, ko'rish, harakat qilish, gapirish faoliyatlari birgalikda qo'llanishi yuqori natija beradi. Masalan, bolaning nutqiy faolligini oshirish uchun musiqali o'yinlar, ritmik she'rlar, mimika va jestlardan foydalanish, qog'ozli o'yinchoqlar bilan rolli o'yinlar tashkil etiladi. Bu o'yinlar orqali bolaning nutqiy jarayoni tabiiy muhitda shakllanadi va mustahkamlanadi.

Zamonaviy texnologiyalar ham korreksion ishlarda muhim rol o'ynaydi. Masalan, logopedik dasturlar, mobil ilovalar, interaktiv doskalar va audio-vizual materiallar individual yondashuvni mustahkamlaydi. Ayniqsa, ko'rgazmali vositalar bolalarning qiziqishini oshiradi, mashg'ulotlarni jonlantiradi va tushunishni osonlashtiradi.

Yuqori samarali yondashuvlardan yana biri bu "kichik guruhli" korreksion mashg'ulotlardir. Ushbu metod orqali o'xshash nutqiy muammolarga ega bo'lgan bolalar kichik guruhlarda bir-biri bilan muloqotda bo'lib, nutqiy faoliyatga jalb qilinadi. Bu nafaqat nutqni rivojlantirish, balki ijtimoiylashuvni kuchaytirishga ham xizmat qiladi. Bolalar o'zaro so'zlashish, eshitish, tushunish va javob berish orqali muloqotning barcha bosqichlarini o'zlashtiradi.

Alohida e'tibor bolalarning oilalari bilan ishlashga qaratilishi kerak. Ota-onalar nutqiy rivojlanishda kechikish sabablari, korreksion ishlarning mazmuni va

ularni uyda davom ettirish usullari haqida muntazam ma'lumotga ega bo'lishlari lozim. Defektolog tomonidan tuzilgan tavsiyalar asosida ota-onalar uy sharoitida bolalar bilan suhbatlashish, kitob o'qib berish, savollar berish va mustahkamlovchi mashqlarni bajarish orqali terapiya jarayonining samaradorligini oshirishadi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, individual yondashuv faqat logopedik emas, balki psixologik, pedagogik va ijtimoiy yondashuvlarni o'zida uyg'unlashtirgan kompleks yondashuv bo'lib xizmat qiladi. Bu esa bolalarning to'laqonli rivojlanishi uchun zamin yaratadi.

Nutqiy rivojlanishda kechikish turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Ayrim bolalarda passiv lug'at kamligi, boshqalarida esa talaffuz buzilishi, gap tuzishdagi qiyinchiliklar yoki muloqotga kirishishga bo'lgan ehtiyojning pasayganligi kuzatiladi. Ushbu holatlarda yagona yondashuvdan ko'ra, har bir bolaga individual korreksion strategiyani tanlash zarur hisoblanadi.

Individual yondashuv – bolaning psixofiziologik xususiyatlari, tibbiy ko'rsatkichlari, oilaviy muhit, shaxsiy qiziqishlari va mavjud nutqiy buzilishiga qarab maxsus reja asosida olib boriladigan tizimli ishlardir. Bu yondashuvda defektolog, logoped, psixolog hamda ota-onalarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan shu integratsiyalashgan yondashuv bolada ishonch uyg'otib, uni faol ishtirokchi sifatida tarbiyalaydi.

Zamonaviy defektologik va logopedik metodikalar jumlasidan fonematik eshituvni rivojlantirish, artikulyatsion mashqlar, vizual-audio o'yinlar, daryo usulida gap tuzish texnikasi, til plastikasini faollashtirish mashqlari muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Ushbu metodlar bolaning o'ziga xosligi va rivojlanish tezligini inobatga olgan holda rejalashtiriladi. Individual korreksion yondashuv faqatgina bolani nutqqa o'rgatish bilan cheklanmaydi, balki uning shaxsiy psixologik holatini yaxshilashga ham qaratiladi. Nutq rivojlanishida kechikish ko'pincha bolaning o'ziga bo'lgan ishonchsizligi, ijtimoiy muloqotdan chetlashish, o'z fikrini ifodalashdan cho'chish kabi psixoemotsional to'siqlar bilan kechadi. Shu sababli, korreksion jarayonlarda motivatsion, emotsional va ijtimoiy jihatlariga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Masalan, mashg'ulot boshlanishida bolani ruhlantiruvchi, ilhomlantiruvchi qisqa dialoglar, ularning harakatini rag'batlantiruvchi shirin so'zlar, topshiriqni bajarishda ijobiy fikrlar bildirish orqali bolaning ishtirok faolligi oshiriladi. Bu esa mashg'ulotga bo'lgan ichki qiziqishni kuchaytiradi, bolada "men ham gapira olaman" degan ishonch hosil bo'ladi.

Shuningdek, korreksion faoliyat davomida bolaning kichik yutuqlari ham doimo e'tiborga olinishi kerak. Har bir to'g'ri aytilgan tovush, aniq ifoda etilgan so'z yoki gap uchun maqtov, vizual mukofot (yulduzcha, smaylik, rangli stiker) orqali motivatsiya kuchaytiriladi. Bu bola uchun ijobiy emotsional fon yaratib, nutqiy rivojlanishni rag'batlantiradi.

Bundan tashqari, bolaning rivojlanishida o'z tengdoshlari bilan bo'lgan muloqot ham muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, bolani guruhli o'yinlarga jalb qilish, rolli sahnalar tashkil etish, turli bayram tadbirlarida faol ishtirok ettirish orqali ularning ijtimoiylashuvi va nutqiy faolligi kuchaytiriladi. Tengdoshlar bilan o'zaro suhbatlar bolaning tabiiy muloqotga moslashuvchanligini oshiradi.

Pedagog va logoped tomonidan ishlatiladigan materiallar estetik jihatdan jozibador, rang-barang va bolaning yoshiga mos bo'lishi kerak. Bu bolaning diqqatini jalb qilish, materialni eslab qolish va faol harakatga undashda muhim rol o'ynaydi. Masalan, interaktiv doska orqali animatsion harflar yoki ovozli kartochkalar bolani vizual va eshitish yo'li bilan o'rganishga rag'batlantiradi.

Yana bir dolzarb jihat – bu defektolog va logopedlar uchun doimiy ravishda malaka oshirish kurslari, metodik seminarlar va ilmiy-amaliy konferensiyalarni tashkil etish zarurati. Chunki individual yondashuv doimo yangilanib boruvchi metodikaga asoslanadi va zamon bilan hamnafas bo'lishni talab qiladi. Shu sababli, har bir mutaxassis yangi usullar, xorijiy tajribalar va texnologiyalarni chuqur o'rganishi, amaliyotga tadbiq etishi lozim.

Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, individual reja asosida mashg'ulot olib borilgan bolalar qisqa muddat ichida nutqiy faollikda sezilarli ijobiy o'zgarishlarga erishadi. Jumladan, ular yangi so'zlarni o'zlashtirish, savollarga javob qaytarish, to'liq gaplar tuzish, hikoya qilish kabi nutqiy ko'nikmalarni

mustahkamlaydi. Psixologik jihatdan esa o'z fikrini ifodalashdan cho'chimaslik, muloqotga kirishishga tayyorlik va o'ziga ishonch hosil qilish kabi ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi.

Bundan tashqari, individual korreksion yondashuvning samarali bo'lishi uchun har bir bolaga moslashtirilgan materiallar – rasmlari kartochkalar, sensor vositalar, raqamli dasturlar va qiziqarli o'yinli topshiriqlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bu bolaning diqqatini jamlash, faol ishtirok etish va materialni tez o'zlashtirishiga yordam beradi.

Xulosa

Nutqiy rivojlanishda kechikish kuzatilgan bolalarga nisbatan individual korreksion yondashuvni qo'llash – ularning shaxsiy rivojlanish sur'atini tezlashtirish, ijtimoiy muhitga moslashuvi va kelajakdagi o'quv faoliyatiga tayyorligini ta'minlashda muhim vositadir. Har bir bolaning shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda tuzilgan korreksion reja, tizimli yondashuv va ko'p tarmoqli mutaxassislar bilan hamkorlikda olib borilgan ishlar samarali natija beradi. Shu bois, bu yo'nalishdagi ishlarni yanada rivojlantirish va ilg'or amaliyotlarni ommalashtirish zamonaviy ta'lim vazifalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva M. "Logopediya asoslari", Toshkent, 2022
2. Saidova Z. "Defektologiyada innovatsion yondashuvlar", Ilmiy-amaliy jurnal, 2023
3. Xayrullaeva M. "Nutqiy rivojlanishda kechikish: tashxis va korreksiya", Toshkent, 2021
4. Vygotskiy L.S. "Psixologiya va nutq rivoji", Moskva, 2020
5. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim vazirligi uslubiy qo'llanmalari, 2023